

УДК 332.13:338.2

JEL Classification: O13; Q01; R58

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108091>

*Н. І. ПАТИКА, докторка економічних наук, професорка
О. Г. БУЛАВКА, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник*

Стратегічні орієнтири та пріоритетні напрями сталого розвитку сільських громад і територій в Україні в умовах децентралізації влади

Мета статті - визначити стратегічні орієнтири та пріоритетні напрями сталого соціально-економічного розвитку сільських громад і територій в умовах децентралізації влади та реформування самоврядування в Україні.

Методика дослідження. При узагальненні теоретичних і методичних аспектів дослідження використано прийоми абстрактно-логічного методу, аналіз і синтез, індукцію й дедукцію, аналогію та порівняння. З метою визначення тенденцій зміни розвитку сільських громад і територій в умовах децентралізації влади в аналітичних дослідженнях застосовано економіко-статистичні методи (порівняльного аналізу, середніх і відносних величин, статистичних групувань, трендовий аналіз, графічний метод, індексний аналіз тощо). Низка прийомів абстрактно-логічного інструментарію дозволила сформулювати проміжні та прикінцеві висновки й пропозиції.

Результати дослідження. Доведено, що сталий розвиток сільських громад і територій передбачає єдність і врівноваженість чотирьох його складових: економічної, соціальної, екологічної й інституційної. Економічна складова має базуватися на отриманні максимального сукупного доходу при збереженні та примноженні функціонуючого сукупного капіталу й обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції; соціальна - на створенні оптимальних соціальних умов та підвищенні якості життя людини як головної цінності розвитку суспільства; екологічна - на балансовій ув'язці біологічних і природних систем, цілісності біосфери й екосистеми та їх здатності до самовідтворення; інституційна - на посиленні ролі інституцій у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку сільських громад і територій. У сукупності це становить стратегічні орієнтири сталого соціально-економічного розвитку сільських громад і територій та передбачає реалізацію ряду пріоритетних напрямів.

Елементи наукової новизни. Удосконалено сукупність стратегічних орієнтирів та пріоритетних напрямів сталого соціально-економічного розвитку сільських громад і територій в умовах децентралізації влади й реформування самоврядування на базовому рівні за чотирма складовими (соціальна, економічна, екологічна та інституційна), що дозволить обґрунтувати методи і механізми реалізації державної політики щодо його забезпечення.

Практична значущість. Визначені й обґрунтовані стратегічні орієнтири та пріоритетні напрями можуть бути враховані при розробленні ефективної державної політики, спрямованої на сталий соціально-економічний розвиток сільських громад і територій в Україні. Табл.: 3. Рис.: 4. Бібліогр.: 22.

Ключові слова: сталий соціально-економічний розвиток; сільські території; сільські громади; стратегічні орієнтири; пріоритетні напрями; децентралізація влади; Україна.

Патика Наталія Іванівна - докторка економічних наук, професорка, завідувачка відділу соціально-економічного розвитку сільських територій, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: n_patyka@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-0062-7631>

Булавка Олексій Гаврилович - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу соціально-економічного розвитку сільських територій, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: alexey@iae.kiev.ua

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні, як ніколи раніше, актуальним стало забезпечення успішної реалізації адміністративно-територіальної реформи на сільських територіях, і цей стан набуває всіх якостей спеці-

алізованої суспільної практики. Після затвердження й прийняття у 2014 р. на урядовому рівні Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [1] пріоритети й цілі політики розвитку сільських територій суттєво змінилися. Комплексний розвиток сільських

© Н. І. Патика, О. Г. Булавка, 2021

територій, спрямований на стабільне забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва, поліпшення умов праці та проживання населення, збереження природного середовища, мав стати ключовою складовою у розбудові аграрної сфери країн. А передумовою їх переведення на модель сталого розвитку – органічна єдність конкретних реалій життєдіяльності селянина із природним, соціальним та екологічним довкіллям. Враховуючи той факт, що в Україні сільське населення становить понад 30% наявного, а сільськогосподарські угіддя – 70% земельного фонду держави, сталість розвитку сільських територій значною мірою визначає забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни в цілому. В таких умовах забезпечення сталого соціально-економічного розвитку сільських громад і територій має здійснюватися на основі сукупності ключових пріоритетів економічної політики України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим визнано внесок у дослідження численних проблем забезпечення сталого розвитку сільських територій та пошуку їх вирішення відомих вітчизняних вчених, серед яких: О. Булавка [10, 14]; Я. Гадзало [1, 10]; О. Довгаль [2]; В. Жук, М. Могилова [10]; Т. Зінчук [5]; Ю. Лузан [1]; Ю. Лупенко, М. Малік [14]; Н. Петренко [6]; В. Рябоконт [11, 12]; З. Смутчак [13]; М. Талавиря [15, 16]; М. Тимошенко [17]; Т. Усюк [18] та ін.

Зокрема, О. В. Довгаль обґрунтовує безпосереднє відношення реформи децентралізації до розвитку й оптимального використання ресурсного потенціалу сільських територій [2]; Н. О. Петренко й О. В. Чукіна розробили теоретичні положення й практичні рекомендації стосовно формування і реалізації ефективної державної політики в напрямі розвитку сільських територій України [6]; Я. М. Гадзало та Ю. Я. Лузан довели необхідність закріплення оновленої тактики і стратегії держави як основних інструментів для реалізації політики щодо розвитку аграрного сектору економіки та сільських територій в законодавчих документах [1]. На переконання М. П. Талавирі та А. О. Горай, в умовах процесу децентралізації влади в Україні виникають нові можливості розвитку сільських територій, зокрема завдяки появі умов для прийняття рішення про суспільні витрати на місцевому рівні, що відповідає потребам населення [16].

Окремі аспекти сталого соціально-економічного розвитку сільських територій, функціонування соціальної і транспортної інфраструктури, якості життя сільського населення, рівня їх доходів та зайнятості, ефективності використання природних ресурсів тощо висвітлені в працях [2, 5, 12-15]. При цьому М. М. Тимошенко у своєму дослідженні акцентує увагу на необхідності розробки методичних засад оцінки сталого розвитку стану сільських територій і пропонує алгоритм, систематизацію методів і дослідницьких технологій аналізу сучасного стану сільських територій та їхніх складових, а саме природно-ресурсного і трудового потенціалу, господарських об'єктів, соціально-демографічних, економічних, інноваційних, екологічних процесів [17]. У свою чергу Т. В. Усюк і Л. В. Фаріон розробили методичні підходи до оцінки ефективності розвитку сільських територій за умов сталості, які включають у тому числі визначення системи показників для оцінки ефективності сталого розвитку села, зокрема економічні, соціальні й екологічні групи індикаторів сталого розвитку; аналіз результатів комплексної оцінки ефективності сталого розвитку сільських територій; розробку та впровадження цільових програм розвитку територій [18].

Вивченню проблем сталого розвитку, в тому числі сільських територій, значну увагу приділяють також іноземні дослідники, що підтверджує її вагомість у світових масштабах. Зокрема, досліджуються загальні питання сталого розвитку, соціально-економічний розвиток сільських територій окремих країн та регіонів, їх особливості, вивчається вплив різних чинників на сталість, аналізуються питання відмінностей в розвитку приміських і сільських територій, визначається необхідність диференціації державної аграрної політики та оцінюються наслідки цих процесів для економіки регіонів і країни в цілому [19-22].

Разом із тим певна частина проблемних питань потребує детальнішого вивчення. Незважаючи на значні теоретико-методологічні напрацювання й численні праці, питання визначення стратегічних орієнтирів і пріоритетних напрямів сталого соціально-економічного розвитку сільських громад і територій в умовах децентралізації влади та реформування самоврядування в Україні не втрачають актуальності й потребують поглибленого дослідження.

Мета статті – визначити стратегічні орієнтири та пріоритетні напрями сталого соціально-економічного розвитку сільських громад і територій в умовах децентралізації влади та реформування самоврядування в Україні.

Методологія дослідження. При узагальненні теоретичних і методичних аспектів дослідження використано прийоми абстрактно-логічного методу, аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, аналогію й порівняння. З метою визначення тенденцій зміни розвитку сільських громад і територій в умовах децентралізації влади в аналітичних дослідженнях застосовано економіко-статистичні методи (порівняльного аналізу, середніх і відносних величин, статистичних групувань, трендовий аналіз, графічний метод, індексний аналіз тощо). Низка прийомів абстрактно-логічного інструментарію дозволили сформулювати проміжні й прикінцеві висновки та пропозиції.

Інформаційною базою дослідження стали: дані Державної служби статистики України, порталу «Децентралізація», нормативно-правові акти держави; наукові публікації; інформація Інтернет-ресурсів. Період дослідження охоплює 1991-2021 рр.

Виклад основних результатів дослідження. Сталий соціально-економічний розвиток сільських територій на сучасному етапі – нагальна вимога часу, зумовлена довготривалим нехтуванням на всіх управлінських рівнях щодо поєднання виробничої діяльності в галузі, умовами праці і життя селян та збереження довкілля в сільській місцевості. У відбудовчий період 50-х років і початок

70-х років минулого століття такий спосіб побудови відносин між використанням природних, людських, виробничих і соціальних ресурсів частково мав право бути визнаним. Проте подальше їх ігнорування, невизнання хоча б фрагментарних світоглядних практик збалансованого розвитку взагалі, і теоретично-методологічних підходів розвитку сільських територій зокрема, спричинило посилення кризових явищ у сільській місцевості. На сьогодні воно проявляється, насамперед, у різкому скороченні зайнятості і появі таких явищ, як безробіття і бідність, а в пошуках виходу з них – масова міграція селян, особливо сільської молоді. Як наслідок, подальше посилення цих негативів призвело до депопуляції сільського населення, яка нині охопила всю Україну, різкого скорочення людності в сільській поселенській мережі й втрата людського ресурсу – основи виробництва в галузі, і, як привід, до економічної деградації сільських територій взагалі.

Розбудова сільських територій розпочалася в 2015 р. з прийняттям Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», відповідно до якого станом на початок 2021 р. було створено 1439 об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ), з яких 627, або 43,6%, сільські громади. У процесі адміністративно-територіальної реформи до складу ОТГ увійшло 26 705 сіл (станом на 1 січня 2021 р.). Із них 8870 сіл (33,2%) увійшли до складу міських ОТГ, 9397 (35,2%) – до складу селищних, 8438 (31,6%) – до складу сільських ОТГ (рис. 1).

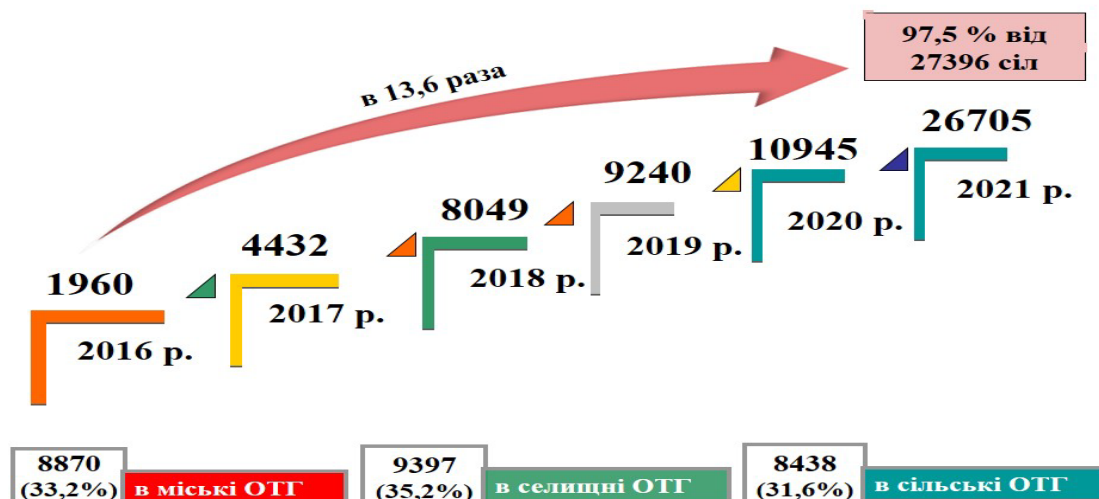

Рис. 1. Кількість сільських населених пунктів, що увійшли до складу ОТГ в Україні станом на початок року, од.

Джерело: Сформовано авторами за даними порталу «Децентралізація» [8].

При цьому кількість населення та площі за видами ОТГ розподілилися наступним чином (рис. 2):

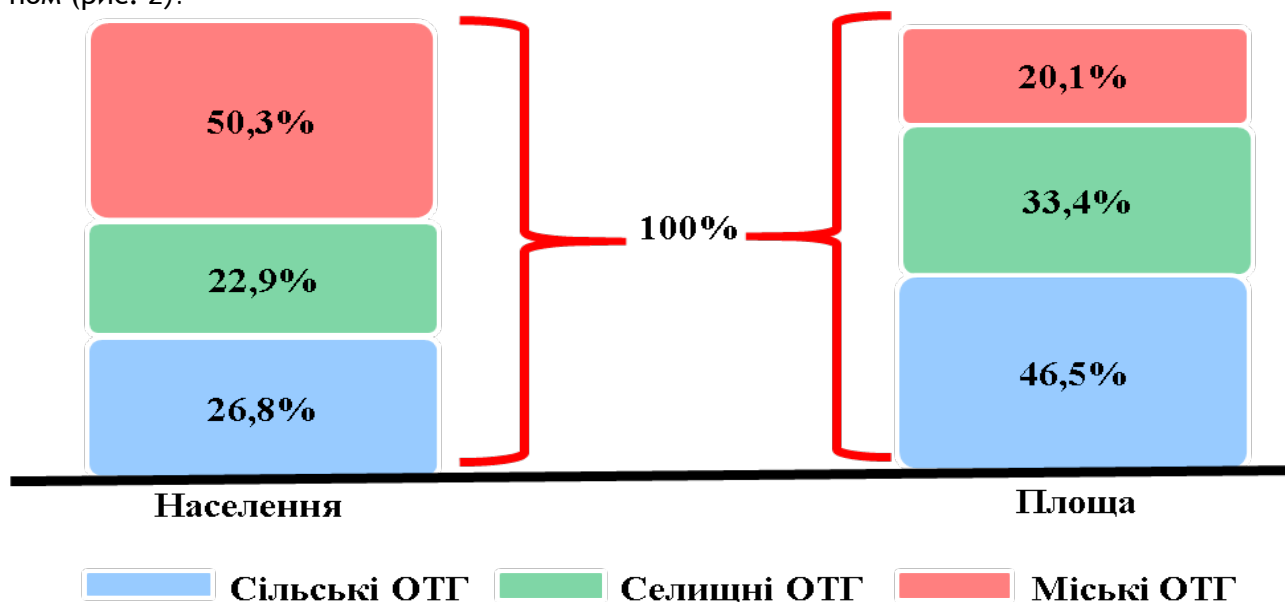

Рис. 2. Структура населення та площі ОТГ за видами ОТГ в Україні станом на 1 січня 2020 р.

Джерело: Сформовано авторами за даними порталу «Децентралізація» [8].

Для визначення пріоритетів державної політики щодо сталого соціально-економічного розвитку сільських громад і територій в умовах децентралізації влади насамперед необхідно враховувати тенденції зміни їх розвитку.

За період 2000-2021 рр. кількість населених пунктів в Україні зменшилася на 359 сіл

до рівня 27 396 од. Чисельність сільського населення теж характеризується стійкою тенденцією до зменшення. Так, за період 1991-2021 рр. цей показник скоротився на 4230,4 тис. осіб (або 25,1%) від 16859,2 до 12628,8 тис. осіб, а частка сільського населення в загальній чисельності зменшилася на 2,1 в. п. (табл. 1).

1. Динаміка чисельності населення в Україні на 1 січня, тис. осіб

Показник	Рік								2021 р., %, до 1991 р.
	1991	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2021	
Найвне населення	51944	51728	49430	47281	45963	42929	41902	41588	80,0
У т.ч. сільське	16859	16610	16091	15272	14438	13256	12763	12629	74,9
Частка сільського населення	32,5	32,1	32,6	32,3	31,4	30,9	30,5	30,4	-2,1 в. п.

Джерело: Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [9].

Стосовно об'єктів соціальної інфраструктури, то за 10 останніх років на фоні незначного на 4,5% збільшення житлового фонду, на 7,4% зростання дошкільних дитячих закладів, на 11,1% збільшення кількості сільських лікарських амбулаторій, за рештою показників спостерігається суттєве їх погіршення. Зокрема кількість загальноосвітніх шкіл зменшилася на 3691 од., або на 38,6%.

Кількість лікарняних закладів скоротилася в 16,8 раза, фельдшерсько-акушерських пунктів - на 34,5%, бібліотек - на 11,3%, закладів культури клубного типу - на 8,3%. Кількість дошкільних дитячих закладів зростає за аналізований період на 637 од., проте рівень забезпеченості ними залишився досить низьким - 33,6% (табл. 2).

2. Динаміка наявності об'єктів соціальної інфраструктури та забезпеченості ними сільської поселенської мережі

Об'єкти соціальної сфери	Рік				2020 р., % до 2010 р.
	2010	2015	2019	2020	
Житловий фонд: наявність, тис. м ² загальної площі	372894	381247	390091	389853	104,5
Дошкільні дитячі заклади, од.	8566	9133	8948	9203	107,4
Загальноосвітні школи, од.	12924	11876	9610	9233	71,4
Фельдшерсько-акушерські пункти, од.	14934	13205	11821	11278	75,5
Лікарні, розташовані в сільській місцевості, од.	521	49	31	31	6,0
Сільські лікарські амбулаторії, од.	3452	3833	3819	3842	111,3
Заклади культури клубного типу, од.	16471	15591	15112	н/д	91,7
Бібліотеки, од.	14870	13710	13184	н/д	88,7

Джерело: Розраховано авторами за даними порталу «Децентралізація» [8].

Рівень зайнятості сільського населення у 2020 р. досягнув свого мінімуму з 2000 р. – 54,1%. Для порівняння: протягом 2003-2013 рр. спостерігалось стабільне зростання рівня зайнятості сільського населення на 8,7 в. п. – від 54,7% у 2003 р. до 63,4% у 2013 р. Рівень безробіття сільського населення у 2020 р. підвищився до 11,5% у I кв. 2021 р. [4].

Спостерігається стійка тенденція до скорочення чисельності працюючих у сільському господарстві. Так, у 2020 р. кількість працівників, задіяних у сільськогосподарському виробництві, зменшилася майже на

37,7% проти 2000 р. – до рівня 2721,2 тис. осіб, а їхня частка від загальної кількості працюючого населення у 2020 р. скоротилася до 17,1%, тобто зменшення становить 4,5 в. п. Для порівняння: в цілому по економіці кількість зайнятих з 2000 р. зменшилася на 21,1% (табл. 3). Зважаючи на вагомий місце сільського господарства в економіці країни, така ситуація із зайнятістю становить потенційну загрозу не тільки для його ефективного розвитку, а й для стабільного соціально-економічного розвитку сільських громад і територій та економічної безпеки держави в цілому.

3. Зайняте населення в сільському господарстві, тис. осіб

Показник	Рік							2020 р., % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	2018	2019	2020	
Усього	20175	20680	20266	16443,2	16360,9	16578,3	15915,3	78,9
Сільське, лісове та рибне господарство	4367	4005,5	3115,6	2870,6	2937,6	3010,4	2721,2	62,3
Частка населення, зайнятого у сільському господарстві	21,6	19,4	15,4	17,5	18,0	18,2	17,1	-4,5 в. п.

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [3].

Соціально-економічна ситуація в аграрному виробництві загострюється через різке зниження економічного інтересу задіяних у ньому працівників. Аналіз динаміки заробітної плати в сільському господарстві свідчить, що цей показник досить тривалий відрізок часу порівняно з іншими галузями народногосподарського комплексу країни знаходиться на найнижчому рівні. Станом на 2020 р. середньомісячна заробітна плата у сільському господарстві в еквіваленті повної зайнятості становила 9734,0 грн, що на 1857,0 грн менше, ніж середня заробітна плата по Україні, або лише 84,0% від зарплати в цілому по економіці, і на 3025 грн менше, ніж заробітна плата в промисловості, або 76,3% її рівня.

З огляду на зазначене, можна дійти висновку про суттєву диференціацію доходів працездатного сільського населення, втрату цінності сільської праці, зростання бідності й поглиблення соціального і майнового розшарування, а звідси, зростання відтоку економічно активного населення за межі сільських поселень. Внаслідок інфляції, постійного зростання цін і тарифів на соціальні послуги купівельна спроможність сільських жителів знижується, зменшується споживання продуктів харчування, промислових товарів і послуг, безперервно дорожчає вартість життя селян, погіршується їхній життєвий рівень.

Отже, сучасний стан сільських громад і територій знаходиться в критичній фазі, що

здатне зумовити дестабілізацію народногосподарського комплексу (рис. 3).

Основними причинами такого стану, на нашу думку, є недостатня увага державних органів до проблем села, розвитку сільських територій, повільного, а в ряді випадків незадовільного проведення реформування аграрного сектору. Для відродження й розвитку сільських територій насамперед необхідно подолати нинішній стан у соціальній сфері та головне – усунути причини, які зумовили її занепад. Тут важливо досягти збалансованих міжбюджетних відносин, поєднати виділення фінансових ресурсів із

державного й коштів із місцевих бюджетів. Причому необхідно мати такі обсяги асигнування, які забезпечать усі потреби розвитку соціальної інфраструктури на селі.

З метою створення необхідних організаційних, правових і фінансових передумов для розвитку сільських територій прийнято Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку сільських територій» від 23.09.2015 № 995-р та «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій» від 19.07.2017 № 489-р. Реалізація таких розрахована на період до 2025 р.

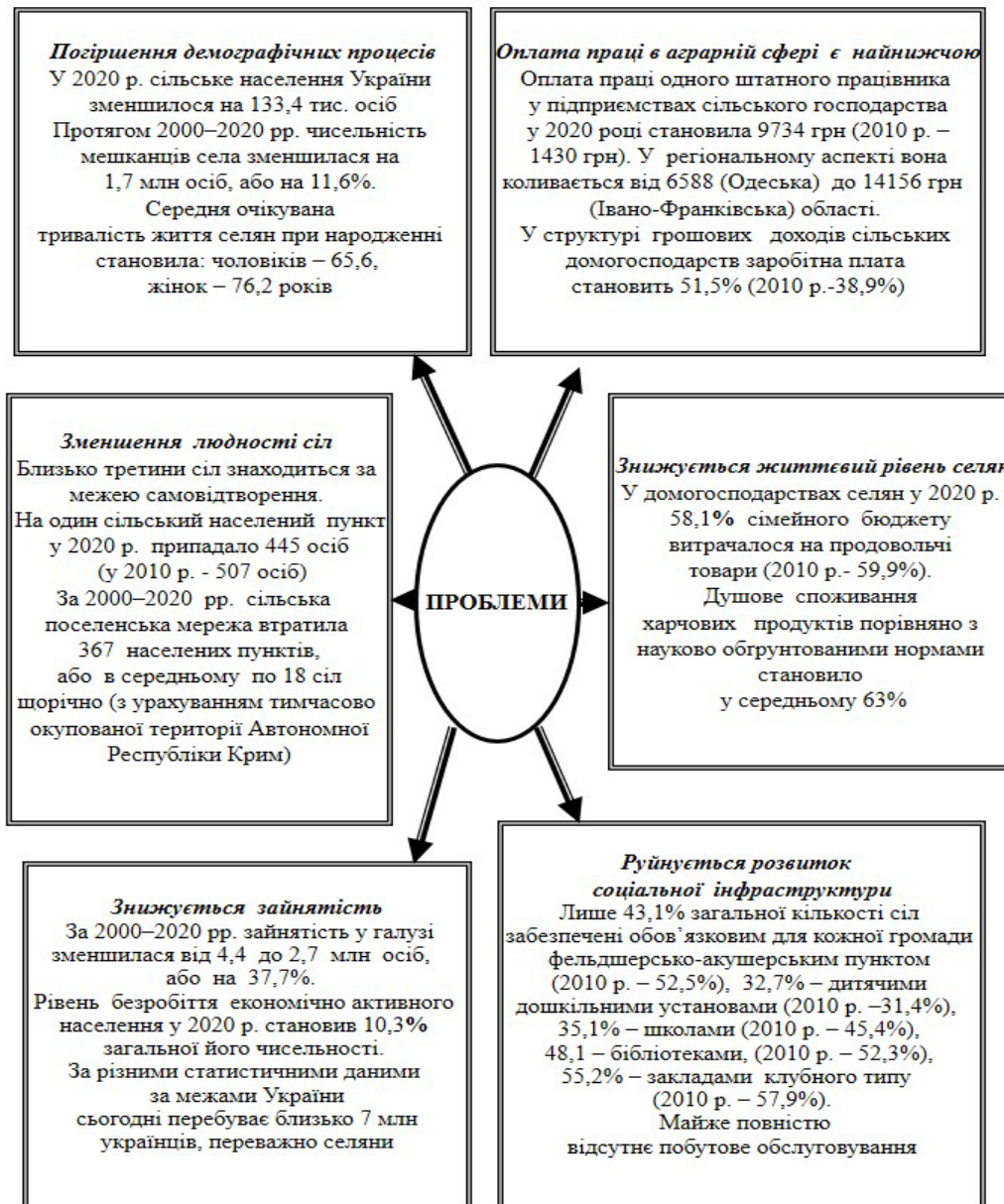

Рис. 3. Проблеми соціального розвитку сільських територій

Джерело: Сформовано авторами.

Щодо сталого розвитку сільських територій, то законодавчі положення за своєю економічною, соціальною і екологічною суттю на

сьогодні знаходяться на етапі становлення. Певні законодавчі заходи щодо вирішення проблем збалансованого економічного,

соціального й екологічного розвитку в Україні на рівні держави знайшли своє відображення в Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року» від 03.02.2010 № 121-р; Указах Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна - 2020» від 12.01.2015 № 5/2015 та «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 № 722/2019, Постанови Кабінету Міністрів України «Національна економічна стратегія на період до 2030 року» від 03.03.2021 № 179.

Дослідження зазначених нормативних документів засвідчило, що особливостями нормативно-правового забезпечення реалізації державної політики відносно сталого соціально-економічного розвитку сільських територій вирізняється їхній загальний характер, відсутність конкретних механізмів, за допомогою яких держава чітко впливала б на процес функціонування аграрного сектору економіки, який гарантує продовольчу безпеку країни та забезпечує ефективний розвиток сільських територій; відсутнє у повному обсязі або й взагалі фінансове забезпечення прийнятих нормативних актів. Крім того наявне невиконання прийнятих актів, тобто низька виконавча дисципліна.

Сталий розвиток сільських територій і громад у класичному розумінні сталості повинен передбачати єдність і врівноваженість трьох його складових: економічної, соціальної й екологічної. Економічна складова має базуватися на отриманні максимального сукупного доходу при збереженні та примноженні функціонуючого сукупного капіталу й збільшенні обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції; соціальна - на створенні оптимальних соціальних умов та підвищенні якості життя людини як головної цінності розвитку суспільства; екологічна - на балансовій ув'язці біологічних і природних систем, цілісності біосфери й екосистеми та їх здатності до самовідтворення; інституційна - на посиленні ролі інституцій у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку сільських громад і територій, забезпеченні узгодженості регуляторних процедур і нормативно-правових актів, якими керуються органи місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад на базовому рівні.

При обґрунтуванні стратегічних орієнтирів та систематизації пріоритетних напрямів сталого соціально-економічного розвитку

сільських громад і територій в умовах децентралізації влади та реформування самоврядування на базовому рівні як основного з ключових завдань держави має стати стабільне забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва, підвищення рівня зайнятості сільського населення, поліпшення умов праці селян, підвищення їх життєвого рівня та якості життя, збереження людності у сільській поселенській мережі та захист і збереження довкілля. До основних стратегічних орієнтирів та пріоритетів державної аграрної політики із забезпечення сталого соціально-економічного розвитку сільських територій та розв'язання екологічних проблем на селі відносяться наступні (рис. 4).

Розвиток сільських територій тісно пов'язаний із сільським господарством, що являє собою базову галузь для сільської місцевості. Адже на сільських територіях зосереджено 41,3 млн га сільськогосподарських угідь. Відтак підвищення конкурентоспроможності й дохідності сільськогосподарського виробництва визнано визначальною умовою забезпечення сталого розвитку сільських громад і територій.

Пріоритетні напрями державної політики соціальної складової сталого розвитку сільських територій та громад мають сприяти зростанню життєвого рівня сільського населення, підвищенню кваліфікації й продуктивності праці, зменшенню диференціації між доходами сільського і міського населення. Ключовими елементами такої політики мають бути: забезпечення збалансованості професійної освіти та попиту на робочу силу відповідно до потреб ринку; створення мережі мобільних професійно-консультаційних пунктів у сільських та селищних радах із залученням фахівців дорадчих служб; забезпечення підвищення рівня доходів сільського населення, зменшення їх диференціації порівняно з доходами міських жителів; здійснення комплексу організаційних, правових та економічних заходів щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності та відтворення трудового потенціалу сільського населення; розбудова й розвиток мережі соціально-побутових, медичних, освітніх, культурних закладів на селі; створення і впровадження довгострокової цільової програми підтримки сільських молодих сімей, надання пільгових кредитів для отримання освіти, придбання житла, розвитку сімейного підприємництва тощо.

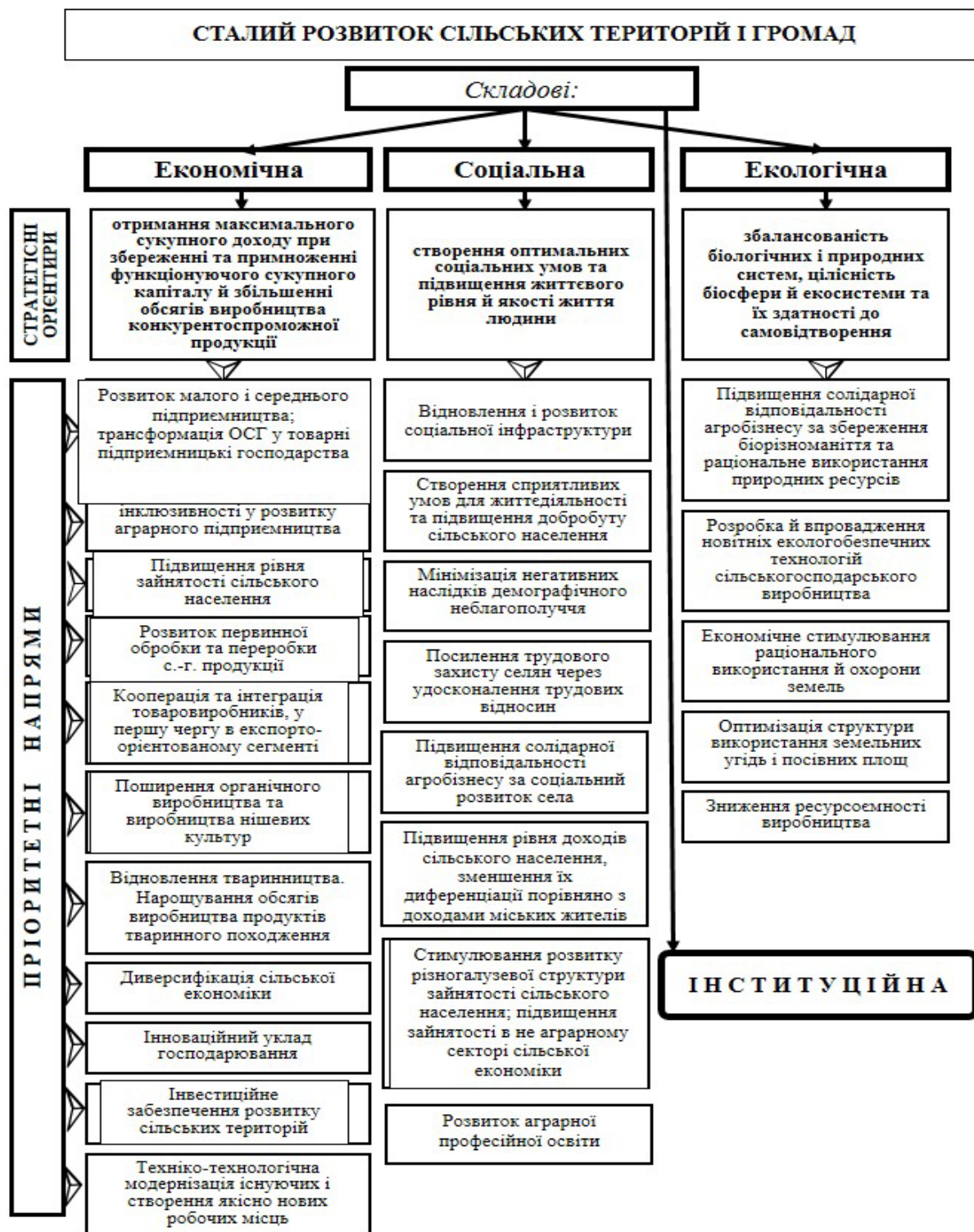

Рис. 4. Стратегічні орієнтири та пріоритетні напрями державної аграрної політики щодо забезпечення сталого соціально-економічного розвитку сільських громад і територій

Джерело: Сформовано авторами.

Аграрна політика щодо сталого розвитку сільських громад і територій повинна спрямовуватися також на формування конкурентоспроможної ресурсо- і енергозберігаючої агроєкосистеми, здатної гнучко реагувати на несприятливі зовнішні фактори, а також повною мірою використовувати внутрішні

відновлювальні ресурси. Це передбачає використання зональних конкурентоспроможних ресурсо- та енергозберігаючих технологій ведення сільськогосподарського виробництва на засадах міжгалузевої оптимізації, відтворення природно-ресурсного потенціалу; створення оптимальних для конкретних

економічних, соціальних та ґрунтово-кліматичних умов України оптимізаційних моделей агроєкосистем. Розробка агротехнологій і систем ведення сільськогосподарського виробництва має здійснюватися на принципах органічного землеробства й використання біотехнологій. Важливим пріоритетним напрямом тут виступає підвищення солідарної відповідальності агробізнесу за соціальний розвиток сільських територій і збереження його біорізноманіття й раціональне використання природних ресурсів, а необхідним елементом – формування ефективною системи контролю за використанням та охороною природного середовища в сільській місцевості.

Вважаємо за доцільне відокремлено виділити ще одну складову сталого розвитку – інституційну, пов'язану з посиленням ролі інституцій у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку сільських громад і територій. До інституційних чинників забезпечення сталості розвитку відносяться децентралізація управління, створення й подальший розвиток об'єднаних територіальних громад на сільських територіях, особливості функціонування інститутів забезпечення сталого соціально-економічного розвитку сільських громад і територій та їх взаємодія (органи законодавчої, виконавчої, судової гілок влади загальнодержавного і регіонального (місцевого) рівнів, агенції регіонального розвитку, агенції місцевого розвитку ОТГ, засоби масової інформації, громадські, волонтерські, благодійні організації, об'єднання роботодавців і виробників, професійні спілки, фізичні та юридичні особи, трудові колективи, недержавні (приватні) ЗМІ тощо), законодавча і нормативно-правова база, суспільні традиції, норми, стандарти та правила поведінки та ін.

Особлива значимість інституційної складової зумовлена тим, що удосконалення інституційного забезпечення процесу формування сільських об'єднаних територіальних громад та їх подальшого розвитку є одним із важливих чинників успішної децентралізації влади. У цьому контексті варто відзначити невідповідним вимогам часу інституційну активність і рівень розвитку агенцій місцевого розвитку об'єднаних територіальних громад. Це спричинено в основному кадровими проблемами на місцевому рівні, зокрема відсутністю стратегічного бачення у більшості нинішніх керівників сільських громад. Підтвердженням цьому може слугувати факт неспроможності вказаних громад

координувати зусилля для відстоювання власних територіальних інтересів. Проблемною залишається також діяльність інституцій, уповноважених державою реалізовувати заходи у сфері децентралізації управління та підтримки діяльності об'єднаних територіальних громад на базовому рівні.

У цілому варто зазначити, що на сьогодні державній політиці щодо забезпечення сталого соціально-економічного розвитку сільських громад і територій притаманний в основному декларативний характер, із невиконанням прийнятих нормативно-правових актів. Конкретні механізми, за допомогою яких держава б забезпечила ефективний розвиток сільських територій, їх фінансове забезпечення у повному обсязі або й взагалі відсутні.

Висновки. Проведене дослідження надає підстави для висновку, що сталість і динамічність соціально-економічного розвитку сільських громад і територій має стати однією з визначальних складових державної політики. На сьогодні для сільської місцевості характерні різке скорочення зайнятості, зростання безробіття й бідності, масова міграція селян, особливо сільської молоді, зниження рівня якості життя сільського населення тощо. Депопуляційні процеси охопили майже всю сільську територію і наближаються до критичної межі, внаслідок чого третя частина територій адміністративних районів набула статусу деградуючих. Обсяги капіталовкладень на будівництво об'єктів соціальної інфраструктури зведені до мінімуму, будівництво закладів освіти, лікарень, сільських амбулаторій, клубів майже повністю призупинилося. Внаслідок цього соціальна інфраструктура сільських територій невпинно скорочується, занепадає та руйнується. При цьому у половині від загальної кількості сіл натеper відсутній обов'язковий їх набір – фельдшерсько-акушерський пункт, школа, дитячий садок, магазин.

Запобігання подальшому поглибленню руйнівних соціальних процесів на селі передбачає активізацію опрацювання й поступового втілення в життя комплексу нормативно-правових та організаційно-економічних заходів, які ґрунтуватимуться, насамперед, на реальному попиті та пропозиції соціальних послуг на мікрорівні, тобто посиленні регулюючого впливу органів місцевого самоврядування на засадах органічного поєднання функцій місцевих владних структур з регіональними і загальнодержавними органами влади у вирішенні завдань соціального розвитку сільських територій.

Будь-які дії, спрямовані на вирішення проблеми забезпечення сталого соціально-економічного розвитку сільських громад і територій в Україні, мають бути інтегровані та проводиться комплексно, використовуючи ефективніші інструменти її реалізації. Державна політика соціально-економічного розвитку сільських громад і територій повинна базуватися на системному підході, у тісному взаємозв'язку між аграрною сільськогосподарською, агропромисловою, зовнішньоекономічною, інституціональною, продовольчою політиками, діяльністю у сферах якості й безпеки продовольства, харчування населення та з визначеними джерелами фінансування і моніторингу протягом встановленого часового горизонту. Теорія інтегрованого розвитку сільських територій передбачає, що інтегрована політика включає те-

риторіальність (залучення всіх рівнів компетенції, починаючи від місцевого до центрального), сталість, допоміжність (що може бути виконано на дещо нижчому рівні компетенції, без перекладення на центральний рівень); здійснюватися на основі партнерства (всі зацікавлені сторони повинні брати у ній участь, включаючи сільськогосподарські підприємства, державні й соціальні установи, відповідні міністерства тощо); бути цілісною (комплексною), тобто інтегрованою з іншими стратегіями.

Перспективними подальшими науковими розвідками тут варто вказати обґрунтування організаційно-концептуальних напрямів соціально-економічного розвитку сільських громад і територій в умовах децентралізації влади та реформування самоврядування на базовому рівні.

Список бібліографічних посилань

1. Гадзало Я. М., Лузан Ю. Я. Удосконалення державного управління розвитком аграрного сектору економіки та сільських територій України. *Економіка АПК*. 2020. № 11. С. 6-18. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202011006>.
2. Довгаль О. В. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Т. 3. № 4. С. 268-279.
3. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2000-2020 роках: соціально-демографічна статистика. Державна служба зайнятості України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Зайнятість населення за статтю, типом місцевості та віковими групами: соціально-демографічна статистика. Державна служба зайнятості України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Зінчук Т. О., Куцмус Н. М. Диверсифікація бізнесу на сільських територіях: досвід країн світу. *Економіка АПК*. 2018. № 4. С. 19-27.
6. Петренко Н. О., Чукіна О. В. Управління розвитком сільських територій України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Т. 31 (70). № 2. С. 156-160. <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2020.2/26>
7. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>
8. Про формування територіальних громад. Портал «Децентралізація». URL: <https://decentralization.gov.ua/gromadas>
9. Населення (1990-2020) : соціально-демографічна статистика. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Наукові основи і стратегічні пріоритети сталого розвитку сільських територій України / [Гадзало Я.М., Жук В.М., Могилова М.М. та ін.]; за ред. Я.М. Гадзала. Київ : ННЦ ІАЕ, 2019. 40 с.
11. Рябоконт В. П. Децентралізація - шлях до розвитку сільських територій в Україні. *Економіка АПК*. 2020. № 1. С. 6-17. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001006>.
12. Рябоконт В. П. Формування стійкої сільської поселенської мережі та об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 6-18. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201902006>.
13. Смутчак З. В. Особливості сталого розвитку сільських територій України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. Вип. 24. Ч. 2. С. 20-23.

References

1. Hadzalo, Ya.M. & Luzan, Yu.Ya. (2020). Udokonalennia derzhavnoho upravlinnia rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky ta silskykh terytorii Ukrainy [Improvement of state management for development of the agricultural sector of the economy and rural territories of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 6-18 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202011006>.
2. Dovhal, O.V. (2018). Rozvytok silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii [Development of rural areas in the context of decentralization]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*, 3 (11), pp. 268-279 [In Ukrainian].
3. Zainiate naselennia za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2000-2020 rokakh: sotsialno-demohrafichna statystyka. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Employed population by type of economic activity in 2000-2020: socio-demographic statistics. State Statistics Service of Ukraine]. (2021). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [In Ukrainian].
4. Zainiatist naselennia za statiui, typom mistsevosti ta vikovymy hrupamy: sotsialno-demohrafichna statystyka. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Employment by sex, type of area and age groups: socio-demographic statistics. State Statistics Service of Ukraine]. (2021). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [In Ukrainian].
5. Zinchuk, T.O. & Kutsmus, N.M. (2018). Dyversyfikatsiia biznesu na silskykh terytoriiakh: dosvid krain svitu [Business diversification in rural areas: international experience]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 19-27 [In Ukrainian].
6. Petrenko, N.O. & Chukina, O.V. (2020). Upravlinnia rozvytkom silskykh terytorii Ukrainy [Management of rural development of Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Derzhavne upravlinnia*, vol. 31 (70), No. 2, pp. 156-160 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2020.2/26>.
7. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.04.2014 # 333-r [On approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 01.04.2014 No 333-r]. (2021). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> [In Ukrainian].
8. Pro formuvannia terytorialnykh hromad. Portal «Detsentralizatsiia» [About formation of territorial communities. Portal "Decentralization"]. (2021). Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua/gromadas> [In Ukrainian].
9. Naselennia (1990-2020) : sotsialno-demohrafichna statystyka. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Population (1990-2020): socio-demographic statistics. State Statistics Service of Ukraine]. (2021). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [In Ukrainian].

14. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року / [Лупенко Ю.О., Малік М.І., Булавка О.Г. та ін.]; за ред. Ю.О. Лупенка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2020. 60 с.
15. Талавиря М. П. Розвиток сільських територій на заходах сталості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С. 146-150.
16. Талавиря М. П., Горай А. О. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 75-79. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201811075>.
17. Levkovskyy, E. (2019). Ecological component of agricultural enterprises export policy under conditions of EU-Ukraine association agreement. *Scientific Horizons*, 11(84), 23-31. doi: 10.33249/2663-2144-2019-84-11-23-31
18. Усюк Т. В., Фаріон Л. В. Методичні підходи до оцінки ефективності розвитку сільських територій за умов сталості. *Економіка АПК*. 2018. № 2. С. 64-70.
19. Dasgupta P. The idea of sustainable development. *Sustainability Science*. 2007. № 2 (1). P. 5-11.
20. Endress L., Roumasset J., Zhou T. Sustainable Growth with Environmental Spillovers. *Journal of Economic Behavior and Organization*. 2005. № 58 (4). P. 527-547.
21. Mensah J. Sustainable development: Meaning, history, principles, pillars, and implications for human action: Literature review. *Cogent social sciences*. 2019. Vol. 5, No 1. <https://doi.org/10.1080/23311886.2019.1653531>.
22. Patynska-Popeta, M. (2019). Institutional bases of socio-economic and financial development UTC. *Scientific Horizons*, 10(83), 41-50. doi: 10.33249/2663-2144-2019-83-10-41-50
10. Hadzalo, Ya.M., Zhuk, V.M., Mohylova, M.M., et al. (2019). *Naukovi osnovy i stratehichni priority stalooho rozvytku silskykh terytorii Ukrainy* [Scientific bases and strategic priorities of sustainable development of rural areas in Ukraine]. Ya. M. Hadzalo (Ed.). Natsionalnyi naukovyi tsentr "Instytut ahrarynoyi ekonomiky", Kyiv, Ukraine [In Ukrainian].
11. Riabokon, V.P. (2020). Detsentralizatsiia - shliakh do rozvytku silskykh terytorii v Ukraini [Decentralisation is the way to rural development in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 6-17 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001006>.
12. Riabokon, V.P. (2019). Formuvannia stiikoi silskoi pose-lenskoj merezhi ta ob'ednanykh terytorialnykh hromad [Formation of sustainable village settlement network and united territorial communities]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 6-18 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201902006>.
13. Smutchak, Z.V. (2017). Osoblyvosti stalooho rozvytku silskykh terytorii Ukrainy [Features of sustainable development of rural areas of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 24, 2, pp. 20-23 [In Ukrainian].
14. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Yo., Bulavka, O.H., et al. (2020). Stratehichni napriamy stalooho rozvytku silskykh terytorii na period do 2030 roku [Strategic directions of sustainable development of rural areas for the period up to 2030]. Yu. O. Lupenko (Ed.). Natsionalnyi naukovyi tsentr "Instytut ahrarynoyi ekonomiky", Kyiv, Ukraine [In Ukrainian].
15. Talavyria, M.P. (2016). Rozvytok silskykh terytorii na zasadakh stalosti [Development of rural areas on the basis of sustainability]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, vol. 1 (47), 2, pp. 146-150 [In Ukrainian].
16. Talavyria, M.P. & Horai, A.O. (2018). Rozvytok silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii [Rural development in terms of decentralization]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 75-79 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201811075>.
17. Levkovskyy, E. (2019). Ecological component of agricultural enterprises export policy under conditions of EU-Ukraine association agreement. *Scientific Horizons*, 11(84), 23-31. doi: 10.33249/2663-2144-2019-84-11-23-31
18. Usiuk, T.V. & Farion, L.V. (2018). Metodychni pidkhody do otsinky efektyvnosti rozvytku silskykh terytorii za umov stalosti [The methodological approaches to evaluation of the development efficiency of rural areas in terms of sustainability]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 64-70 [In Ukrainian].
19. Dasgupta, P. (2007). The idea of sustainable development. *Sustainability Science* 2 (1), pp. 5-11 [In English].
20. Endress, L., Roumasset, J. & Zhou, T. (2005). Sustainable Growth with Environmental Spillovers. *Journal of Economic Behavior and Organization* 58 (4), pp. 527-547 [In English].
21. Mensah, J. (2019). Sustainable development: Meaning, history, principles, pillars, and implications for human action: Literature review. *Cogent social sciences*, 5 (1) [In English]. <https://doi.org/10.1080/23311886.2019.1653531>.
22. Patynska-Popeta, M. (2019). Institutional bases of socio-economic and financial development UTC. *Scientific Horizons*, 10(83), 41-50. doi: 10.33249/2663-2144-2019-83-10-41-50

Patyka N. I., Bulavka O. H. Strategic guidelines and priority directions for sustainable development of rural communities and territories in Ukraine in the context of power decentralization

The purpose of the article is to determine strategic guidelines and priority directions of sustainable socio-economic development of rural communities and territories in the conditions of power decentralization and self-government reform in Ukraine.

Research methods. The techniques of the abstract-logical method, analysis and synthesis, induction and deduction, analogy and comparison were used to generalise the study's theoretical and methodological aspects. In analytical studies, some economic and statistical methods were used to diagnose the trends in the development of rural communities and territories in the context of decentralization of power (comparative analysis, averages and relative values, statistical groupings, trend analysis, graphical method, index analysis, etc.)—some forms of abstract-logical tools allowed to formulate intermediate and final conclusions and proposals.

Research results. It is proved that the sustainable development of rural communities and territories presupposes the unity and balance of its four components: economic, social, ecological and institutional. The economic component should be based on obtaining the maximum aggregate income while maintaining and increasing the working aggregate capital and production volumes of competitive products; social - on creating the optimal social conditions and improving the quality of human life as the primary value of the society; ecological - on the balance of biological and natural systems, the integrity of the biosphere and ecosystem and their ability to self-reproduction; institutional - on strengthening the institution's role in ensuring sustainable socio-economic development of rural communities and territories. Together, they constitute strategic guidelines for sustainable socio-economic development of rural communities and territories and provide specific priority directions.

Scientific novelty. In the article, the complex of strategic guidelines and priority directions of sustainable socio-economic development of rural communities and territories in power decentralization and self-government reform at the primary level on

four components have been improved (economic, social, ecological and institutional). This will substantiate the methods and mechanisms of implementation of state policy to ensure its.

Practical significance. The defined and substantiated strategic guidelines and priority directions set out in the article can be taken into account in developing effective targeted government policy aimed at sustainable socio-economic development of rural communities and territories in Ukraine. Tabl.: 3. Figs.: 4. Refs.: 22.

Keywords: sustainable socio-economic development; rural territories; rural communities; strategic guidelines; priority directions; decentralization of power; Ukraine.

Patyka Nataliia Ivanivna - doctor of economic sciences, professor, head of the department of social and economic development of rural territories, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: n_patyka@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-0062-7631>

Bulavka Oleksii Havrylovych - candidate of economic sciences, senior research fellow, leading research fellow of social and economic development of rural territories, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: alexey@iae.kiev.ua

Патыка Н. И., Булавка А. Г. Стратегические ориентиры и приоритетные направления устойчивого развития сельских общин и территорий в Украине в условиях децентрализации власти

Цель статьи - определить стратегические ориентиры и приоритетные направления устойчивого социально-экономического развития сельских общин и территорий в условиях децентрализации власти и реформирования самоуправления в Украине.

Методика исследования. При обобщении теоретических и методических аспектов исследования использованы приемы абстрактно-логического метода, анализ и синтез, индукцию и дедукцию, аналогию и сравнение. В целях определения тенденций развития сельских общин и территорий в условиях децентрализации власти в аналитических исследованиях применены экономико-статистические методы (сравнительного анализа, средних и относительных величин, статистических группировок, трендовый анализ, графический метод, индексный анализ и т. п.). Ряд приемов абстрактно-логического инструментария позволил сформулировать промежуточные и заключительные выводы и предложения.

Результаты исследования. Доказано, что устойчивое развитие сельских общин и территорий предполагает единство и уравновешенность четырех составляющих: экономической, социальной, экологической и институциональной. Экономическая составляющая должна основываться на получении максимального дохода при сохранении и приумножении функционирующего совокупного капитала и объемов производства конкурентоспособной продукции; социальная - на создании оптимальных социальных условий и повышении качества жизни человека как главной ценности развития общества; экологическая - на балансовой увязке биологических и природных систем, целостности биосферы и экосистемы и их способности к самовоспроизводству; институциональная - на усилении роли институтов в обеспечении устойчивого социально-экономического развития сельских общин и территорий. В совокупности это составляет стратегические ориентиры устойчивого социально-экономического развития сельских общин и территорий и предполагает реализацию ряда приоритетных направлений.

Элементы научной новизны. Усовершенствована совокупность стратегических ориентиров и приоритетных направлений устойчивого социально-экономического развития сельских общин и территорий в условиях децентрализации власти и реформирования самоуправления на базовом уровне по четырем составляющим (социальная, экономическая, экологическая и институциональная), что позволяет обосновать методы и механизмы реализации государственной политики по его достижению.

Практическая значимость. Определенные и обоснованные стратегические ориентиры и приоритетные направления могут учитываться при разработке эффективной государственной политики, направленной на устойчивое социально-экономическое развитие сельских общин и территорий в Украине. Табл.: 3. Илл.: 4. Библиогр.: 22.

Ключевые слова: устойчивое социально-экономическое развитие; сельские территории; сельские общины; стратегические ориентиры; приоритетные направления; децентрализация власти; Украина.

Патыка Наталия Ивановна - доктор экономических наук, профессор, заведующая отделом социально-экономического развития сельских территорий, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: n_patyka@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-0062-7631>

Булавка Алексей Гаврилович - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела социально-экономического развития сельских территорий, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: alexey@iae.kiev.ua

Стаття надійшла до редакції 29.07.2021 р.

Фахове рецензування: 10.08.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Патыка Н. И., Булавка О. Г. Стратегічні орієнтири та пріоритетні напрями сталого розвитку сільських громад і територій в Україні в умовах децентралізації влади. *Економіка АПК*. 2021. № 8. С. 91 – 102. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108091>

Patyka, N.I. & Bulavka, O.H. (2021). Stratehichni oriientyry ta priorytetni napriamy staloho rozvytku silskykh hromad i terytorii v Ukraini v umovakh detsentralizatsii vlady [Strategic guidelines and priority directions for sustainable development of rural communities and territories in Ukraine in the context of power decentralization]. *Ekonomika APK*, 8, pp. 91 – 102 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108091>

* * *